

Het lijkt misschien een beetje overbodig, een heel artikel wijden aan zo'n veelvoorkomende en tamelijk "gewone" boom. En we hebben er best veel in de wijk, langs het fietspad aan het einde van de winterdijk staan immers zwarte elzen tussen de wilgen. En er rechts van, over het water heen, staat een waar elzenbos. Maar een gewone boom? Nee, ook nu weer blijkt dat schijn bedriegt, de Zwarte els is bij nadere beschouwing toch een bijzondere boomsoort.

Uiterlijk

De Zwarte els (*Alnus glutinosa*) is een loofboom die tot 30 meter hoog zou kunnen worden, al haalt hij dat meestal niet. De naam "Alnus" is afgeleid van het oud-Latijn "alor amme" wat "ik word door de stroom verzorgd" betekent. Logisch, als je bedenkt dat elzen meestal langs het water staan. De soortnaam *glutinosa* betekent "kleverig". Dit vanwege de kleverigheid van de knoppen en jonge bladeren. En waarom dan zwart? Vanwege de donkerbruine, gegroefde schors en de elzenproppen die eigenlijk het hele jaar wel aan de boom te vinden zijn. Een herfstkleur hoef je van de els niet te verwachten. De bladeren zijn nog steeds groen als ze van de boom vallen.

Maar de bloei van de zwarte els is best de moeite waard om naar te kijken. Elzen beginnen al vroeg met bloeien, soms al in januari en dan zie je twee soorten katjes. De hangende, mannelijke katjes zijn roodbruin tot geelgroen. De vrouwelijke katjes zijn in het voorjaar rood. Na de bevruchting vormen ze groene bolletjes die later in het jaar zwart worden, de elzenproppen. De boom zaait geweldig snel uit. Haal de jonge plantjes vlug weg, want voor je het weet, staat je tuin vol met een elzenbos in wording.

Herkomst

De zwarte els is een vrij algemene boom, afkomstig uit de berkenfamilie. Op Kyusho, een eiland bij Japan is al fossiel stuifmeel aangetroffen, net zoals in heel Noord-Amerika, tot in Alaska toe. Hij komt in heel Europa voor, zoals ook blijkt uit archeologische opgravingen. In Huise (België) bijvoorbeeld, is houtskool van elzen gevonden in een Romeins crematiegraf en

er zijn veel houtresten van elzen in afvallagen uit de middeleeuwen in Gent gevonden. Maar de els is hier in Europa al veel langer. Er is stuifmeel uit het begin van het Holoceen in Engeland gevonden en dat is toch van ruim 10.000 jaar geleden.

Eigenschappen

De Zwarte els staat het liefst in een zonnige, of licht beschaduwde plaats in een wat natte bodem, zoals langs de waterkant of in moerasbossen. De bloemen (katjes) gaan bloeien voordat de bladeren verschijnen. Hierdoor kan het stuifmeel zich heel gemakkelijk door de wind verspreiden. Omdat elzen zowel mannelijke als vrouwelijke bloemen aan dezelfde tak hebben, noemen we ze tweehuizig. Stuifmeelkorrels van de mannelijke katjes komen via de wind op de vrouwelijke katjes terecht. Bij de Zwarte els kan zowel zelfbestuiving (katjes op dezelfde boom bevruchten elkaar) als kruisbestuiving (katjes van verschillende bomen bevruchten elkaar) voorkomen. In de herfst vallen de eerste zaden uit de proppen; dit gaat de hele winter door. Nadat de zaden verspreid zijn, blijven de elzenproppen nog lang in de boom hangen.

Bijzonderheden

Maar de els is ook een bijzonder nuttige boom voor ons ecosysteem. De boom is namelijk stevig getrouwd met de Frankia-bacterie. Deze bacterie zit in knolletjes bij de wortels en haalt stikstof uit de lucht en legt dat vast als nitraat. De els gebruikt de nitraat weer en kan hierdoor op stikstofarme grond groeien. Op zijn beurt voorziet de els de Frankia-bacterie van koolstof, die deze bacterie nodig heeft. Via vallende bladeren komt de stikstof in de bodem terecht, waar andere planten en via hen ook dieren ervan kunnen profiteren. Bovendien komt er via de els stikstof in het water, wat ook weer positief is voor het waterecosysteem.

Positief dus. En natuurlijk worden ook van de els bast en bladeren door fytotherapeuten (mensen die medicijnen vervaardigen uit uitsluitend plantaardige onderdelen) gebruikt. Keelpijn, koorts, diarree, inwendige bloedingen zelfs; elzenthee schijnt een probaat middel te zijn. Wel goed uitkijken, zeggen zelfs de meest doorgewinterde kruidenvrouwtjes, het gebruik van verse bast bijvoorbeeld, daar word je erg misselijk van. En mocht je de medicinale werking niet vertrouwen, dan is het hout in ieder geval erg

geschikt voor verwerking in een natte omgeving, het rot absoluut niet onder water en werd dus lang gebruikt voor heipalen, boten en melkvaten (want je krijgt dan nòg meer room uit de melk, zegt het volksgeloof). Alleen mensen met last van hooikoorts kunnen in de bloeitijd maar beter uit de buurt van Zwarte elzen blijven. Het stuifmeel is berucht vanwege het veroorzaken van hooikoorts, hoewel dat lang niet altijd bij iedereen bekend is.

Tot slot

De naam, Zwarte els, klinkt toch ook wat dreigend. En die dreiging zien we terug in het gedicht "der Erbkönig", van Goethe, dat op prachtige muziek gezet is door Franz Schubert. Het is een treurige ballade, waarin een vader met een doodziek kind in de armen door een donker bos rijdt, op weg naar een veilig onderkomen (en

medische hulp). Tevergeefs. Het kind ziet de Erbkönig, die hem op het laatst grijpt en het sterft. Maar dat is helemaal niet de schuld van de els, zeggen sommigen, want "Erle" betekent weliswaar "els", maar hier is sprake van een vertaalfout. In de oorspronkelijke Deense tekst is sprake van een elfenkoning en geen elzenkoning!

Toch is de Zwarte els van oudsher wel sterk verbonden met het magische. Zo schijn je er wicelroedes van te kunnen maken, jonge takjes onder je hoofdkussens verjagen nachtmerries, en – dit laatste wordt door vogeltellingen ondersteund – als je vinkjes, meesjes, groenlingen en zelfs puttertjes in je tuin wilt hebben, plant dan een Zwarte els. Die vogeltjes zijn dol op de elzenpropjes.

